

stoljeća. U stoljeću koje dolazi uspjeh će onoliko koliko nauči igrati nove gospodarske igre što ih određuju Europljani i Japanci.

U posebnom poglavlju autor raspravlja o vrlo izazovnom pitanju - kako se obogatiti. Povijest jasno govori, kaže autor, kako je teško obogatiti se. Ilustrira to tabelom koja pokazuje da u 128 godina vode isti igrači: europski i američki. Japan je jedina zemlja koja je u tom pogledu uspjela. "Japan je 1880. bio siromašan, ali u sociološkom smislu nije bio nerazvijena zemlja." Većina će zemalja Trećega svijeta i za sto godina biti siromašna. Nemoguće je obogatiti se uz visok natalitet. Thurow navodi podatke za Japan, SAD i Njemačku i formulira željezni zakon gospodarskog razvitka da niti jedna zemlja ne može postati bogata bez cijelog stoljeća dobrih gospodarskih rezultata i sporog rasta stanovništva.

U odgovoru na pitanje tko će uspjeti u budućnosti, Thurow je vrlo skeptičan. U 20. stoljeću klub je bogatih primio samo jednog novog člana - Japan. U 21. stoljeću možda se neće pridružiti niti jedan novi član...

Nakon iscrpne analize različitih aspekata suvremenog svijeta autor odgovara na ključno pitanje: kome pripada 21. stoljeće? U utrci koja predstoji vjerojatno će jedna od tri velike gospodarske sile izbiti pred ostale dvije. Toj će zemlji pripadati 21. stoljeće. Postojat će jedno najjače gospodarstvo, ali ono neće imati golemu nadmoć nad ostalima kao što je bilo u 19. i 20. stoljeću.

Japan se mora smatrati favoritom u natjecanju za vlasništvo nad 21. stoljeću. U konkurenciji glavom o glavu njegova komunitarna poduzeća bila su nepobjediva. Nema zemlje koja se može bolje organizirati u hod prema dobro promišljenom zajedničkom cilju. Niti jedna nacija ne ulaže toliko u svoju budućnost. Japan jednostavno raste brže i ulaže više u budućni rast nego itko drugi u svijetu.

Europa je bila najsporija u osamdesetim godinama, a u devedesetim nalazi se na najjačim strateškim položajima na svjetskoj šahovskoj ploči. Povuču li prave poteze, kaže autor, može postati nadmoćnom gospodarskom silom 21. stoljeća. Pod tim potezima

Thurow prvenstveno misli na integraciju u jedinstveno gospodarstvo.

Izgledi Amerike da bude vlasnik 21. stoljeća ovise o dogovoru: može li ona povisiti stopu rasta produktivnosti na razinu svojih glavnih takmaca? Paradoksalno je, ali Amerika mora prijeći sa visoke potrošnje i niskih ulaganja osamdesetih godina na visoka ulaganja i nižu potrošnju devedesetih godina. Morala bi, drugim riječima, igrati novu igru prema novim pravilima i s novim strategijama.

Svaki od tri takmaca ima, dakle, svoje prednosti. Zamah je na strani Japanaca, a strateški položaj na strani Europe. Amerikanci imaju više bogatstva i moći od ostalih. Ipak, ako je Thurowu za vjerovati, vlasnici 21. stoljeća bit će Europejci.

Veljko Cvjetičanin

Georges Soros

PODRŠKA DEMOKRACIJI

Biblioteka Suvremene teme, Zagreb, 1993.

Već u predgovoru autor objašnjava uzroke, tijek i moguće posljedice društvenih događanja opisanih u djelu koje predstavlja spoj životnog iskustva, aktivnosti te teorijskog promišljanja kao krune na dugogodišnji rad i zalaganje. Spomenuta događanja su više nego aktualna: pad komunizma kao globalnog sustava, prekid zemalja istočne Europe sa socijalističkim društvenim sustavom i tradicijom te iz njih proistekle neizvjesnosti ozbiljne političke, moralne i gospodarske krize. Tome treba dodati hladnoratovsku i blokovsku disoluciju koja je širu svjetsku zajednicu dovela do kolebanja i neodlučnosti u smjeru smislenog i konstruktivnog djelovanja, što je za posljedicu imalo burna događanja bliska stanju građanskog rata te rat na prostoru bivše Jugoslavije. Kao važan

nedostatak knjige Soros navodi trenutak njenog izdavanja, koji je još uvijek refleksivan za predmet.

Tekst je podijeljen na tri tematske cjeline: Revolucija 1989., Otvaranje krize i Teorijski okvir. U prvoj cjelini riječ je o nagrizanju komunističke strukture, slomu sovjetskog sustava, Europi kao otvorenom društvu i Americi na raskrižju uslijed promjene uloga na političkoj sceni Svijeta. Uvod je osobna priča autora, koju on kroz studentsko, profesionalno i donatorsko razdoblje veže za spomenuta događanja. Ovo posljednje razdoblje se najdirektnije odražava na autorove ciljeve i stavove. Konstruktivan je stav o potrebi ulaganja novca u zaklade *s ciljem implementacije i razvoja ideje otvorenog društva u zemlje istočne Europe*. Takav se stav zasniva na željama autora da potpomogne integraciju datih zemalja u svjetski globalni sustav financirajući visokoškolske aranžmane, menadžerska doškolovavanja, različita istraživanja kulturnog i društvenog karaktera. U nizu zemalja istočne Europe, u Kini i Sovjetskom Savezu Soros je s promjenjivim uspjehom uspio ustanoviti zaklade. Pojedinačno navodi postupke i različite "zakulisne igre" ministarstava i vlada, te kronološkim redom iznosi svoje pokušaje da uspije u nakani.

Velik je dio truda Soros uložio u gospodarski oporavak postkomunističkih zemalja. Niz je susreta, akcija, te stručnih skupova organizirao sa ciljem da potpomogne društvenu i gospodarsku reformu. No, reforme pogađaju središte problema; *postoji početno oduševljenje uspjesima reforme zbog 'financijske injekcije', ali kada dođe do potrebe tržišnog reguliranja raspodjele, za što je nužna politička reforma, dolazi do propasti reformatorskog nastojanja*. Uzrok je višestruk: rebirokratizacija procesa reforme, povrat centra upravljanja u ruke komunističke partije i zamrzavanje dostignutog stupnja reforme. Reformu je moguće kombinirati s inflacijom i gospodarskim dugom (slučaj Mađarske, Poljske i bivše Jugoslavije) ili je "zarobiti" u političku dogmu (slučaj Čehoslovačke, Rumunjske i bivše Istočne Njemačke). Sve su reforme pri-

je ili kasnije završile s neuspjehom (u vremenu do prvih parlamentarnih izbora).

"Reformu treba poistovjetiti s dezintegracijom rigidnog, zatvorenog i nepromjenljivog sustava. I što ona dalje napreduje, to dezintegracija postaje sve temeljitijom" (str. 56). U zaključku se dodaje kako je reforma, gospodarska i politička, s truljenjem sustava povezana reflektivno: truljenje izaziva reformu, a reforma ubrzava truljenje. Kao primjer nedovoljno "jake" reforme i naivne vjere u demokraciju autor navodi Perestrojku i strateški nedovoljno artikuliranu politiku Mihaila Gorbačova.

Alternativu mirnom i demokratskom prevladavanju kriznog razdoblja predstavljaju nacionalistički režimi, koji ubrzano izbijaju u prvi plan politike nedavno osamostaljenih ili reformiranih država. Stoga nije dovoljno tek ukinuti ograničenje zatvorenog društva; nužno je stvoriti institucije, zakone, uvjete za razvoj procesualne demokracije, način mišljenja i sl. To je pravi trenutak da se strane zemlje dobronamjerno miješaju u političke tokove postkomunističkih zemalja u cilju pružanja pomoći u sredstvima i znanju.

Mogućnost izbora šovinističkog nacionalizma kao dominantnog stila političkog rasuđivanja u pojedinim zemljama korelirana je, po Sorosu, sa tendencijom hitnog uspostavljanja liderstva u kaotičnom postkomunističkom razdoblju, sa tradicionalnim neprijateljstvom nacionalizma i komunizma i s emigracijskom podrškom matičnom nacionalizmu.

Četiri su osnovne mjere gospodarskog oporavka Istočnog bloka poredane po težini:

- 1) gospodarska pomoć kombinirana sa tržišnim stimulacijama,
- 2) osnivanje istočnoeuropske platne unije sa Sovjetskim Savezom,
- 3) širenje unije i na baltičke zemlje,
- 4) osnivanje i novčano potpomaganje monetarnog sustava u Sovjetskom Savezu.

Uloga Sjedinjenih Američkih Država u suvremenim međunarodnim odnosima utemeljena je na snazi vojno-industrijskog kompleksa, koja se hrani idejama socijalnog dar-

vinizma i geopolitike. Da li će prevladati taj agresivni, osvajački stil ili pak širenje otvorenog društva, utjecat će na buduću poziciju SAD-a. Ta je razlika istovjetna razlici između supersile i vođe slobodnog svijeta. Sjedinjene Države imaju potencijal demokratskog vođe, ali je on teško ugrožen smanjenom konkurentnom sposobnošću i prevagom vojno-geopolitičke doktrine.

U drugu tematsku cjelinu autor uvrštava događanja vezana uz reformu gospodarskog sustava u Sovjetskom Savezu, Šataljinov plan, širenje mreže zaklada u zemljama Istočne Europe. Kut gledanja kojim autor opisuje predmet jest neposredno aktivno sudjelovanje, što mu omogućava pružiti razmjerno velik broj podataka i plastično prikazati kolebanja i teškoće oko reformi. To je ujedno i razdoblje sukoba dviju reformskih struja: komunističko-birokratske i menadžerske struje. Borba je obilježena rezistencijom prve i neodlučnošću druge struje.

Iako Soros nije eksplicirao Šataljinov plan, možemo zaključiti da je upravo taj plan nosilac "slobodnog duha" u gospodarstvu Sovjetskog Saveza. U njegovu formuliranju pomogle su i grupe stručnjaka sa Zapada. Bitna stavka te pomoći bila je jednim programom obuhvatiti više gospodarskih zajednica koje uglavnom pripadaju zemljama bivšeg Istočnog bloka.

Što se tiče problema zaklada, autor se ograničava na četiri vrste djelatnosti u budućnosti zaklada: financijske potpore i stipendije kulturnim organizacijama, programi prenošenja zapadnog know-how-a, istočno-zapadni programi publikacije te zaklade-nasljednice (primjerice Srednjeeuropsko sveučilište).

Ostavivši teorijski dio za kraj, kao predmet posljednje cjeline, Soros razbija ustaljeni akademski pristup. Tako je teoriji ostavio mogućnost prilagođavanja stvarnosti, jer se, kako kaže, "sama teorija ne upliće u priču" (str. 16.) i postaje neopterećena potrebom da producira stvarnost. Teorija će eksplicirati iskustvo i pokazati novi smjer mišljenja i djelovanja.

Dakle, filozofski se okvir temelji na *razumijevanju stvarnosti kao složenog sustava*,

pri čemu je *mišljenje sudionika glavni izvor te složenosti*. Korjenitu kritiku logičkog pozitivizma, jer ne opaža ulogu mišljenja u oblikovanju stvarnosti, autor povezuje s tezom o *refleksivnoj vezi mišljenja i stvarnosti*; mišljenje kreira stvarnost i obratno. Ta se kružnost može uspostaviti izbjegavajući logičku terminologiju, ali uz vrlo važan uvjet. Naime, *ljudsko je mišljenje o stvarnosti inherentno nesavršeno*, jer teži stvoriti nazor o njoj, s jedne, i mijenjati je, s druge strane. Prema tome, mogu se izdvojiti dvije funkcije mišljenja kao dva smjera koncepta refleksivnosti: *kognitivna funkcija i participativna funkcija*. Prva je perceptivna i zadana, a druga je aktivna i promjenjiva.

Soros je pristaša *teorije kaosa*, koja ne priznaje autoritet prirodno-znanstvene metode (izoliranje jedne pojave iz skupa pojava, te analiza iste). Stvarnost se tumači kao složeni sustav, ona je ireverzibilna i ne podliježe vječno važećim zakonima.

Mišljenje je također složeni sustav. Svaki sudionik stvarnosti na jednom nivou donosi odluke, na drugom se registriraju rezultati, a u nekom slijedećem vremenskom trenutku krug se zatvara i sudionik osjeća posljedice. To je pojednostavnjen tijek, a vrijedi uz drugo pojednostavnjenje: da je objektivni nivo jedan.

Dakle, modeli stvarnosti nikada nisu do kraja vjerni, jer su uvučeni u refleksivan odnos mišljenja i stvarnosti. Složenije mišljenje daje složeniju stvarnost ili obratno, što opet zahtijeva složenije modele.

Autor razvija i vlastitu teoriju povijesti, utemeljenu na dvije međuzavisne premise: da u stvaranju događaja sudjeluje i mišljenje, te da sudionici u tome uvijek sudjeluju s predrasudom. To je tzv. refleksivna teorija povijesti. Soros postulira prevladavajuću predrasudu i trend kako bi objasnio svoju teoriju. Moguća su dva odnosa među njima; autostimulativni, kada se trend i predrasuda međusobno pojačavaju sve do granice kada iskrivljenje percepcije postaje očito, što odgovara obrascu buma i sloma, te da se prevladavajući trend i percepcija međusobno korigiraju, što odgovara stabilnom društvu i što je manje dramatično. Prvi slučaj opisuje

zatvoreno i napeto društvo, a drugi otvoreno i samokritičko društvo.

Tri su oblika refleksivnog međudjelovanja mišljenja i stvarnosti: dinamička ravnoteža (otvoreno društvo), statička ravnoteža i slijed lomova. Slijedeći tu liniju autor razvrstava društva na tradicionalna, otvorena i zatvorena.

Tradicionalno (organičko) društvo temelji se na tradicionalnom mišljenju. Osnovno je obilježje društvene svijesti da stvari jesu kakve su oduvijek bile i da takve trebaju ostati; doseg spekulacije i kriticizma je ograničen. Društvene se tvorevine izjednačuju s prirodnima, dakle nepromjenjive su i stalne, kako su i postulirane u bližoj ili daljoj prošlosti. Društvene pozicije su utvrđene ili naslijeđene, slično ulogama organa u tijelu. Jedinstvo se određuje kroz zajedničko vlasništvo i konkretna prava i obveze. Represija se u pravilu pojavljuje kada tradicionalne veze olabave.

Otvoreno se društvo otjelovljuje u demokraciji. Ona je također dvosmjerna, može biti ideal samo ako je djelotvorna, a može biti djelotvorna samo ako je prihvaćena kao ideal. Većinski glas je politički kriterij, ali isto tako i demokratsko sredstvo kriticizma. Bitne su oznake sloboda, privatno vlasništvo, efektivna konkurencija kao funkcije ljudskih sposobnosti, koje ističu u prvi plan načelo dinamičke ravnoteže. Dalje, u otvorenom društvu vladaju sloboda udruživanja i ugovorne veze u interesnim grupama. Otvoreno društvo ima za ideal optimalno promjenjivo društvo, koje podupire ideal alternativnog mišljenja.

Kritički način mišljenja je temelj društvene svijesti u otvorenom društvu. Važna uloga u društvenoj komunikaciji pripada apstrakcijama. One su sredstvo društvene promjene, jer slobodnim modeliranjem stvarnosti pridonose različitim vidinjima i aspektima. Apstrakcija je ujedno i suprotstavljeno mišljenje. Iako je apstrakcija pojednostavnjenje, ona već kroz dihotomije (npr. pojedinac-društvo, materijalno-idealno) unosi podjelu pogleda i time pridonosi većoj složenosti predmeta mišljenja. Dakle, izbor između alternativa je ključna funkcija

kritičkog načina mišljenja. Kako ljudski um nije u potpunosti racionalan, tako ni svako mišljenje nije kritičko. Prevladava tek kritičko uvjeravanje ili intelektualna konkurencija kada je osnovni kriterij djelotvornost.

Dogmatsko društvo i mišljenje postulira nepromjenjivost i korpus dogmi zasnovan na Objavi (božanstva, povijesti ili karizmatске ličnosti). To je jedini izvor istine, koja je skup univerzalno primjenjivih tvrdnji (što se uočava u razvoju jezika te zajednice). Dogma je kruta, sveobuhvatna i za održavanje potrebuje društvenu prisilu. Ideja o jedinstvu je organska uz supremaciju kolektiva ili grupe. U prvome redu teži se povratku idiličnim uvjetima organske zajednice, a zatim uspostavi prevlasti određene skupine (klase, nacije, rase i sl.). Takvo društvo nazivamo zatvorenim.

O obrascu sloma Soros piše na kraju teorijske cjeline povezujući ga sa neravnotežnim uvjetima, kada prevladavajuća predrasuda i trend pospješuju jedno drugo i toliko se udaljavaju od stvarnosti da postaju s njom nespojivi. Tada nastupa slom. Autor navodi brojne primjere socijalne i gospodarske prirode. Alternativa tome je stabilan sustav vrijednosti zasnovan na realnim vrijednostima, što odgovara otvorenom društvu i demokraciji.

U zaključku se Soros još više zalaže za otvoreno društvo, upućujući ga kao savjet zemljama istočne Europe postkomunističke sudbine. No, nije savjet upućen samo njima. To je poziv svima onima koji imaju sliku svijeta kao demokratskog da ulože još više truda i dublje vjere. Samo pomoć Zapada može Istoku donijeti boljitak, čime bi Zapad dobio potvrdu svog političkog izbora.

George Soros navodi puno primjera, njegovo je djelo široko dokumentirano, a stil jasan, privlačan i onima čija upućenost u predmet nije velika. Autor dotiče krajnje izazovnu tematiku, izazovnu zbog njene aktualnosti, što je ujedno čini informativno vrijednom i refleksivnom za političke prilike i u Republici Hrvatskoj.

Zvonimir Bošnjak